

valo na ní příslušné stopy naší nedokonalosti. Jak by mohla tato nekonečná krása, moc a dobrota připouštět nějakou spojitosť a podobnost s věcí tak opovrženou, jakou jsme my, aniž tím její božská velikost krajně utrpí? *Infirmum dei fortior est hominibus, et stultum dei sapientius est hominibus.*⁵⁴ Když byl filosof Stippon dotázán, mají-li božové radost z našich poct a obětí, odpověděl: „Jste neslušný; chcete-li si o tom promluvit, pojďme stranou!“

A přesto Bohu předpisujeme meze, dotíráme na jeho moc ze všech stran svými rozumy - nazýváán rozumem naše výmysly a naše sny, a žádám za prominutí filosofii, která tvrdí, že i blážen a zlý člověk zuří z rozumu, jenomže prý běží o rozum zvláštní formy - chceme ho připodobnit lichým a slabým způsobům našeho chápání, jeho, který srovnal i nás i naši chápavost. Poněvadž prý nic nemůže povstat z něčeho, Bůh nemohl vybudovat svět bez látky. Cože! Vložil nám snad Bůh do rukou klíče a nejtajnější pásky své moci? Zavázal se snad nepřekročit meze našich poznávacích schopností? Předpokládej si, člověče, že jsi zde tedy vsukku mohl zachytit několik stop jeho působení: domníváš se však, že na ně vynaložil celou svou moc a že do tohoto díla vložil všechny své formy a všechny své myšlenky? Vidíš na své oči pouze řád a zřízení toho drobného sklípku, kde jsi ubytován, předpokládaje, že je vůbec vlnímáš; jeho božskost má však nekonečnou pravomoc další; tento koutek není nic ve srovnání s celkem:

*omnia cum caelo terraque marique
nil sunt ad summam summam totius omnem.*⁵⁵

To, čeho se dovoláváš, je zákon lidský platný, o zákonu vesmírném však nemáš potuchy. Dřž se toho, čemu podléháš sám, nikoliv však on, on ti není spolubratrem, ani spolubčanem, ani druhem; jestliže se ti do jisté míry sdělili, naučili to, aby se snížili na rozměry tvé nepatrnosti ani aby ti odvezdali dozor nad svou mocí; jen pro tebe platí, že lidské tělo do oblak nevyšléhá, že Slunce obíhá bez zastávky svou pravidelnou dráhou, že hranice moří a země nemohou splýnout; že voda je pohyblivá a ustupuje tlaku; že zdi, není-li pobořena, nemůže proniknout pevné těleso; že člověk nemůže zachovat svůj život v ohni; že nemůže být tělesně i v nebi i na zemi i na tisíci místech zároveň: to pro tebe zřídili

tato pravidla; jsi jimi vázán ty; křesťanům však podal svědectví, že sám je všechna přestoupil, kdykoliv se mu jen zachtílo. A vskutku proč by byl omezoval své síly na jistou míru, ja všemohoucí? V čí prospěch by se byl mohl své výsady vzdát? V ničem nedosahuje tvůj rozum většího stupně pravděpodobnosti a zdůvodněnosti, než pokud tě ujišťuje o mnohosti světa:

*Terramque et solem, lunam, mare, caetera quae sunt
non esse unica, sed numero magis innumerabilia.*⁵⁶

Nejproslulejší duchové minulosti v mnohost světů věřili a dokonce i někteří v našich dobách, přinuceni pravděpodobným svědectvím lidského rozumu. A zvlášť proto, že v této budově světa, kterou vidíme, nic není ojedinelé a jediné svého druhu,

*cum in summa res nulla sit una,
unica quae gignatur, et unica solaque crescat.*⁵⁷

Všechny druhy jsou v tom či jiném stupni mnohopočetné; z čehož se zdá plynout, že není pravděpodobné, že by byl Bůh srovnal toto jediné dílo bez protějšku, a že látka, kterou zde zformoval, by byla všechna vyčerpána na tohoto osamělého jedince:

*quare etiam atque etiam tales fatiare necesse est
esse alios alibi congressus materiai,
qualis hic est avido complexu quem tenet aether.*⁵⁸

a zvlášť, je-li živoucím tvorem, jak tomu do té míry nasvědčují jeho pohyby; že to Plátón tvrdí a řada našich buď potvrzuje, buď se neodvazuje popřít; zrovna tak jako ono dávné mlínění, že nebe, hvězdy a jiné součásti světa jsou bytosti složené z těla i duše, smrtelné vzhledem k svému složení, avšak nesmrtelné z ustanovení Svořitelova. Nuže, je-li světů větší počet, jak za to měli Démokritos, Epikuros a téměř veškerá filosofie, co víme o tom, týkající se zásady a pravidla světa našeho i světů ostatních? Mají možná jinou vřáznost a jiné zřízení. Epikuros si je představuje buď jako mezi sebou podobné, nebo nepodobné. Na tomto světě spatřujeme rozdílnost a pestrost; působené výhradně míslní vzdále-